

БІЛОРУС ФРАНЦИСК СКОРИНА – ЄВРОПЕЙСКИЙ ГУМАНІСТ ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Дана стаття присвячена великому білоруському гуманісту й просвітителеві, перекладачеві, першодрукареві, митцеві-графіку, діячу білоруської культури доби Відродження – Францискові Скорині. Висвітлюється його життєвий і творчий шлях, внесок у розвиток білоруського й слов'янського книгодрукування та роль у пробудженні білоруської національної свідомості.

Ключові слова: Франциск Скорина, доба Відродження, гуманізм, Білорусь, книгодрукування, білоруська культура.

Наприкінці XV – першій половині XVI ст. в білоруських землях відбувалось культурне піднесення, яке почалося внаслідок проникненням у білоруську духовну культуру ідей гуманізму, Відродження та Реформації й стимулювало розвиток національної свідомості білорусів. Першим провідником гуманістичних ідей був видатний діяч білоруської культури Франциск Скорина, який належить до когорти видатних людей, що стали взірцем патріотичного служіння своєму народові та зусиллями яких формувалась білоруська національна культура.

Творчу спадщину Франциска Скорини репрезентує широке коло наукової літератури, яка присвячена вивченню історії книги в Білорусі й ролі Франциска Скорини у слов'янському книгодрукуванні [1]. Франциску Скорині, як провіднику ідей ренесансного гуманізму в Білорусі, присвячені праці українських авторів [2]. Привертають увагу видання Українського інституту книгознавства. Зародженню друкарської справи присвячені праці П. Попова «Початки друкарства у слов'ян», «Друкарство. Його початок і поширення в Європі» та «Початковий період книгодрукування у слов'ян».

Особливий інтерес викликають дослідження білоруських науковців [3]. Зацікавить читача видання «Книжная культура Беларуси. Да 500-годдзя з дня нараджэння Ф. Скарыны». Історія білоруської книги широко представлена у виданнях Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі. Чималий фактичний матеріал представлений у працях «Из истории книги в Беларуси», «Книга, библиотечное дело и библиография в Беларуси», «Рарытэты Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі» та ін. Творчій спадщині Франциска Скорини присвячені статті у білоруських періодичних виданнях [4]. Джерельна база теми представлена у ряді збірників документів, а також цікавий фактичний матеріал міститься у довідковій літературі та енциклопедичних виданнях [5].

Народився Франциск (Франтішек) Лукич Скорина близько 1490 р. (помер не пізніше 1551 р.) в родині купця в Полоцьку, де й здобував початкову освіту та вивчав латинську мову в школі Полоцького бернардинського монастиря. У 13-14 річному віці навчався у Вільно. Потім він продовжив навчання у Краківському університеті на факультеті «вільних мистецтв» або філософії, після закінчення якого в 1506 р. дістав ступінь бакалавра та переїхав до Західної Європи. У різних європейських містах Франциск Скорина вивчав граматику, логіку, риторику, музику, арифметику,

геометрію, астрономію, філософію, право, історію, класичні мови. Він володів, окрім рідної білоруської, литовською, польською, італійською, німецькою, латинською, грецькою мови. За короткий час Ф. Скорина отримав ступінь доктора вільних наук. Світогляд Скорини формувався як на основі досвіду і знань, що їх він виніс з рідної Білорусії, так і на основі знайомства з культурою західноєвропейського Ренесансу. Здобута в кращих університетах Європи освіта давала можливість Франциску Скорині донести світу духовно-інтелектуальний досвід й буття білоруського народу.

Франциск Скорина мріяв про пізнання таємниць всесвіту й людської природи. Для вивчення природознавства й медицини він вступив до Падуанського університету в Італії, де у 1512 р. здобув звання доктора лікарських наук [6, с. 30]. За деякими даними у 1512-1516 рр. Ф. Скорина був особистим лікарем і секретарем сина литовського короля Сигізмунда I Старого – княжича Яна.

Захоплений ідеями доби Відродження й гуманізму, Франциск Скорина задумувався над питанням доступності освіти для широких верств населення. Поширенню освіти, за його переконанням, повинна була сприяти книга – друкована, масова, дешева, яку б можна було придбати, як звичайну річ. Задумавши видавати книжки "людем поспольтыим к доброму научению", Скорина найсприятливішим для цього місцем обрав Прагу, де гуситський рух започаткував небувале піднесення культурного та політичного життя. У Празі Франциск Скорина придбав друкарське обладнання, шрифти й папір та заснував друкарню. Прага того часу була найбільшим центром гуманістичного руху в слов'янському світі й мала широкі культурні зв'язки з Італією, Німеччиною, Францією та центрами тогочасної поліграфічної техніки й друкарства – Венецією, Нюрнбергом і Аугсбургом. Скорина керував роботою з виготовлення книг, коригував набір, діставав у Німеччині папір з водяними знаками.

Свою видавничу діяльність Франциск Скорина розпочав у 1517 р. у Празі з Псалтиря. Це була найбільш поширена книга на Русі й вважалась «детем малым початок всякое доброе науки». Псалми не лише читалися в церкві, вони також співалися. Псалтир був і навчальною книгою. Тому в передмові до своєї Біблії Скорина рекомендує Псалтир тим, хто вивчає «руську грамоту». Після Псалтиря Скорина приступив до видання «Біблії руської» – із своїми передмовами, післямовами та історичними коментарями.¹ Мова, що нею друкував свої книжки Франциск Скорина, ґрунтувалася на церковнослов'янській, але з великою кількістю білоруських слів, і тому була більше зрозуміла жителям Великого князівства Литовського. Однак Біблія Скорини порушувала правила, що існували при переписуванні церковних книг – містила тексти від видавця і навіть гравюри з його зображенням. Через заборону самостійного перекладу Біблії католицька і православна церкви не визнавали книжки Ф. Скорини [7].

¹ До наших днів збереглося майже 260 примірників Біблії Франциска Скорини, деякі з них перебувають у фондах бібліотек Санкт-Петербурга, Москви, Праги, Копенгагена і Мінська. Декілька книг Біблії Скорини зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського у відділі стародруків і рідкісних видань.

У Празі Скорина видав 23 біблійні книги Старого Завіту. Його книги публікувались мовою, що була наближена до говірок, які мали поширення на теренах білоруських і українських земель. З їх виданням було покладено початок білоруському й східнослов'янському книгодрукуванню [8].

У 1520 р. Ф. Скорина повернувся до Білорусі й продовжив видавничу діяльність у Вільнюсі. У домі бургомістра Якуба Баби́ча він заснував першу в Білорусі друкарню й видав книги – «Малая подорожная книжка» (1522), яка була доповнена акровіршами та календарем сонячних і місячних затемнень і «Апостол» (1525), що розповідав про діяння і послання учнів Христа. Був виданий календар – перший друкований календар на території Східної Європи, який містив список святих, перелік релігійних свят, а також назви дванадцяти місяців церковною й білоруською мовами. Віленські, як і празькі видання Скорини, супроводжувалися численними передмовами й післямовами, писаних по-руськи. Лише до Апостола було 22 передмови й 17 післямов.

Біблійні книги Ф. Скорина розглядав як джерело для отримання знань з історії, географії, астрономії. Його книги починались богослужбовим текстом та були наповнені астрономічними, господарськими знаннями, медичними порадами, а також вміщували цікаві календарні й природознавчо-географічні відомості й поради, пов'язані з побутом, звичаями і традиціями людей. Передмови і післямови до книг Скорини свідчать про те, що він орієнтувався на притаманне для реформаторів релігійне просвітництво, намагався зробити біблійні книги доступними для відносно широкого кола населення. Друкарська справа швидко поширювалась у білоруських землях. На кінець XVI ст. у Білорусі діяло більше 60 друкарень [6, с. 30].

Скорина був першою ластівкою пробудження національної свідомості, оскільки твердив, що понад усе ставить національні інтереси свого народу, «своей братии Руси», заради якої й поширював слов'янську освіту, культуру й писемність за допомогою друкованого слова. «А наболей з тоє причины, – писав він в одній із своїх передмов, – иже мя милостивый Бог с того языка на свет пустил». І далі: «Понеже від природи звірі, що блукають у пустелі, відають гнізда свої, риби, що по морю плавають і в ріках, чують вири свої, бджоли і їм подібні боронять вуліїв своїх, – так і люди – де зродилися і скормлені суть по Бозі, до того краю велику ласку мають» [9].

Послідовники Ф. Скорини продовжили книгодрукарську справу й відкрили друкарні у Вільні, Єв'ї, Заблудові, Несвіжі, Кутейні, Тяпині, Могилеві, Супраслі, Слуцьку, Копилі, Буйничях, Києві, Львові, Луцьку, Острозі. Його друковані книги поширювались в Україні, де з'явилося рукописне «Пересопницьке Євангеліє» (1556-1561 рр.) – типовий переклад «священного писання» простою українською мовою. Творчим розвитком видавничої діяльності Ф. Скорини можна вважати перекладені в другій половині XVI ст. Крехівський апостол (1563-1572 рр.) та Євангеліє Негалевського (1581 р.). Скорининські принципи критичної роботи над текстами біблійних книг використали видавці Острозької Біблії (1581 р.). Принципи текстологічної й філологічної роботи мали важливе значення для подальшого розвитку української і білоруської літератур [9].

Матеріальні труднощі змусили Ф. Скорину призупинити книговидавничу діяльність. Деякий час він перебував на медичній службі в Кенігсберзі у пруського герцога Альберта, особистим секретарем і придворним лікарем віденського єпископа, а близько 1536 р. переїхав до Праги, де заклав королівський ботанічний сад й працював вченим ботаніком до останніх років життя.

Отже, XVI ст. – це яскравий і самобутній період в розвитку білоруської культури, синтез ренесансово-гуманістичних віянь і середньовічних релігійних традицій, розширення культурних зав'язків між білоруським та іншими народами. Представником ренесансної культури в Білорусі був першодрукар, гуманіст і просвітитель Франциск Скорина, який заклав основи для розвитку білоруської літературної мови, розглядав питання сенсу життя, духовності світу, вдосконалення суспільства. Велич особистості Франциска Скорина ставить його врівень з іншими духовними наставниками людства, а білоруську культуру, на ниві якої він творив – у рівень з культурою європейською.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Белорусский просветитель Франциск Скорина и начало книгопечатания в Белоруссии и Литве. – М., 1979 ; Владиморовас Л. Франциск Скорина – первопечатник вильнюсский / Владиморовас Л. – Вильнюс, 1975; Подокшин С. А. Франциск Скорина / Подокшин С. А. – М., 1981 ; Подокшин С. А. Франциск Скорина и его время / Подокшин С. А. – М., 1990.
2. Ісаєвич Я. Українське книговидання: витоки, розвиток, проблеми / Я. Ісаєвич . – Львів, 2002 ; Кралюк П. 500-ліття видання Франциска Скорина. Чи має цей ювілей стосунок до України? // Релігієзнавчі студії. – 2017. – 23 бер. ; Охріменко П. П. Взаємозв'язки давніх української і білоруської літератур / Охріменко П. П. // Українська література XVI-XVII ст. та інші слов'янські літератури. – К., 1984.
3. Агієвіч У. Імя і справа Скарыны. У чьіх руках спадчына / Агієвіч У. – Мінськ, 2002 ; Галенченка Г. Я. Ф. Скарына, беларускі і усходнеславянскі першадрукар / Галенченка Г. Я. – Мінск, 1993 ; Немировский Е. Л. Франциск Скорина. Жизнь и деятельность белорусского просветителя / Немировский Е. Л. – Минск, 1990 ; Шаповалов М. Ф. Скарына, яго дні ды друк на Беларусі / Шаповалов М. Ф. ; Яскевіч А. А. Творы Ф. Скарыны: Жанравая структура. Філасоўскія погляды. Мастацтва слова / Яскевіч А. А. – Минск, 1995.
4. Дэлюга В. Криніцы і інспірацыі ксілаграфічных ілюстрацый да выданняў Францыска Скарыны / Дэлюга В. // Кантакты і дыялёгі. – № 2(51). – Мінск, 2000 ; Раіса Жук-Грышкевіч. По следам Францыска Скорина // Мінуушчына, 1995. – №6 ; Стасенко В. Францішак Скорина та спробы раньняга українського книговидання / Стасенко В. // Палітра друку. – 1999. – № 6.
5. Неміроўскі Я. Выданні Францыска Скарыны / Неміроўскі Я. // Францыск Скарына. Зборнік документаў і матэрыялаў – Мінск, 1988 ; Пікулік А. Мастацтва магілёўскіх старадрукаў ; Францыск Скарына і яго час // Энцыкл. даведнік / рэдкал. : І. П. Шамякін (гал. рэд.) [і ін.]. – Мінск, 1988 ; Франциск Скорина и его время. Энциклопедический справочник. – Минск, 1990.
6. Рагач П. Кароткі агляд гісторыі Беларусі. – Кліуленд – Нью-Ерк – Талін, 1990.
7. Ціватий В. Білоруський ренесансний гуманізм і традиції української та європейської ідентичності доби відродження: політико-дипломатичні погляди Франциска Скорина [Електронний ресурс] – Режим доступу :

8. Франциск Скорина. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://kulturomovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine40-13.pdf>
9. Півторак Г. П., Чемерицький В. А. «Син Полоцька, в лікарських науках доктор...» (до 500-річчя від дня народження Ф.Скорини) [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kulturomovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine40-13.pdf>.

Олександр Кравчук

ПУБЛІКАЦІЇ ГАЗЕТИ «РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ВІСТИ» ЯК ДЖЕРЕЛО З ВИВЧЕННЯ КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТОК МІСТА ВІННИЦІ (1919 Р.)

У статті висвітлено публікації газети «Республіканські вісти» (1919 р.) про історико-культурне значення «Мурів», яке постало у зв'язку з організацією краєзнавчого музею у Вінниці. Відзначено, що публікації загалом слугують важливим джерелом для вивчення пам'ятко-охоронної діяльності у Вінниці.

Ключові слова: Вінниця, «Республіканські вісти», «Мури», культурно-історичні пам'ятки, музей.

У роки революції повітова Вінниця, що на початку ХХ ст. перетворюється у модерне місто, відіграла важливу роль як тимчасовий осередок уряду УНР. Вперше це мало місце 4-19 грудня 1918 р., коли у Вінниці під час протигетьманського повстання перебувала Директорія УНР. Її діяльність у Вінниці висвітлювала щоденна газета «Республіканські вісти», яку видавала Вінницька філія Українського національного союзу із 29 листопада 1918 р. до 11 лютого 1919 р. [3, с. 72, 87-88].

У газеті було опубліковано низку статей з проблематики охорони культурно-історичних пам'яток міста Вінниці: «Про справу організації Музею у Вінниці», «Справа охорони культурно-історичних пам'яток у м. Вінниці», «Архивна справа у м. Вінниці», «Бібліотечні справи у м. Вінниці». Вони підписані псевдонімами, відповідно – Ю. Степашинський, Штовхун Іван, Штовхун Степашинський, Штовхун Штовхунівський [4-7]. Припускаємо, що йдеться про одного автора, а саме – Юрія (Георгія) Семеновича Александровича (1894 - ?). Родом із с. Степашки Гайсинського повіту Поділля, він був краєзнавцем, етнологом, музеєзнавцем, архівістом, зокрема, засновником державного архіву у Вінниці [1, с. 443]. Всі зазначені публікації є важливим джерелом з історії міста Вінниці. Мета статті – ознайомити з тематикою історико-культурного значення вінницьких «Мурів» у публікаціях газети «Республіканські вісти» (1919 р.). Цитування із зазначених публікацій подано із збереженням лексики і пунктуації оригіналу.

Питання «Мурів» у статтях газети «Республіканські вісти» піднімалося у зв'язку з організацією музею у Вінниці, яку місцеві громадські діячі активізували з прибуттям до міста Директорії УНР у грудні 1918 р. Перша стаття «Про справу організації Музею у Вінниці» була опублікована 17 січня 1919 р. Автор зупинився у ній на виникненні ще в 1914 р. серед працівників Подільського губернського земства ідеї відкриття у Вінниці «Подільського Областного Музею». Тоді «були підведені результати недавно перед тим закінчених земських дослідів над Подільським кустарництвом (ремісництвом). Ці досліді показали, що Вінниця є центром Подільського